

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ: «БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ — ПОЛІТИК І ДИПЛОМАТ» (історія України, 8 клас)

Тема уроку: Богдан Хмельницький — політик і дипломат.

Мета уроку:

— розкрити передумови, зміст та наслідки Віленського перемир'я 1656 р., ознайомити учнів з перебігом воєнних дій протягом 1656—1657 рр.; охарактеризувати зміни у зовнішній політиці гетьмана Б. Хмельницького; визначити роль гетьмана Б. Хмельницького в історії України як полководця, політика і дипломата;

— сформувати вміння аналізувати історичні події та факти, документи, користуватись історичною картою, співвідносити події в Україні з подіями світової історії; складати тезовий конспект; закріпити уміння складати хронологічні таблиці. Працювати з контурною картою, схемами;

— виховувати пізнавальний інтерес до історії України, почуття патріотизму, самовідданого служіння інтересам народу України, толерантного ставлення до думок інших

Тип уроку: комбінований.

Навчально-методичне забезпечення уроку:

Програма з історії для середньої загальноосвітньої школи. — К., 2010. Г. Швидько. Історія України. 8 кл. — К., 2008. В. Власов. Історія України. 8 клас. — К., 2008

Карта: Національно-визвольна війна Українського народу під проводом Богдана Хмельницького (1648—1657 рр.).

Основні поняття й терміни: *Віленське перемир'я, Раднотська система.*

Основні дати:

24 жовтня 1656 р. — підписання Російської державою і Річчю Посполитою Віленського перемир'я;

грудень 1656 — липень 1657 р. — україно-трансільванський похід у Польщу;

27 липня 1657 р. — смерть Б. Хмельницького.

ХІД УРОКУ

І. ПЕРЕВІРКА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ:

Фронтальне опитування

Бесіда за запитаннями:

1. Назвіть основні воєнно-політичні події Національно-визвольної війни у 1654—1655 рр.

2. Які чинники обумовили союз Б. Хмельницького із Російською державою?

3. Які основні умови українсько-російського договору?

4. Як розгорталися воєнні події після Переяславського договору?

5. Якими були наслідки військових операцій на території Білорусії?

6. Якими були причини походу Хмельницького на Львів 1655 р.? Які його результати?

Індивідуальне опитування:

Графічний диктант.

Правильні твердження позначте знаком «+», а неправильні — знаком «-».

1. Зовнішньополітична діяльність Б. Хмельницького переслідувала мету — не допустити створення коаліцій держав на чолі з Польщею.

2. Події Національно-визвольної війни були сприйняті негативно європейськими монархами.

3. Австрія та Іспанія підтримали Українську державу в боротьбі з Річчю Посполитою.

4. Німеччина надала Польщі військову допомогу.

5. Венеційська республіка вбачала в Українській державі свого союзника у війні проти Туреччини.

6. Відносини між Українською гетьманською державою і Швецією були встановлені у 1650 р.

7. Усі православні патріархи, крім антиохійського, благословили Хмельницького на переможну війну.

8. Православні держави сподівалися отримати від уряду Хмельницького допомогу в боротьбі проти Туреччини.

9. Російська держава тривалий час посідала вичікувальну позицію.

10. Головним завданням міжнародної політики Української держави було успішне завершення війни з Річчю Посполитою та об'єднання всіх українських земель.

11. Стратегію зовнішньої політики української держави визначав гетьман Б. Хмельницький.

12. Функції дипломатичної служби держави виконувала Генеральна військова рада.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ ТА МОТИВАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Вступна бесіда за запитаннями:

1. Які основні підсумки кампанії 1654—1655 рр.?
2. Хто виступив союзником гетьмана Б. Хмельницького на цьому етапі? Чому?
3. Як склався ситуація для Речі Посполитої у зв'язку зі вступом у війну проти неї Швеції?

Отже, при вивченні теми уроку спробуємо розглянути основні події останнього етапу Національно-визвольної війни українського народу XVII ст., підвести основні підсумки державотворчої діяльності Б. Хмельницького, визначити історичне значення «батька Хмеля» для нашого народу, з'ясувати оцінку істориків щодо його діяльності.

III. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

План теми уроку:

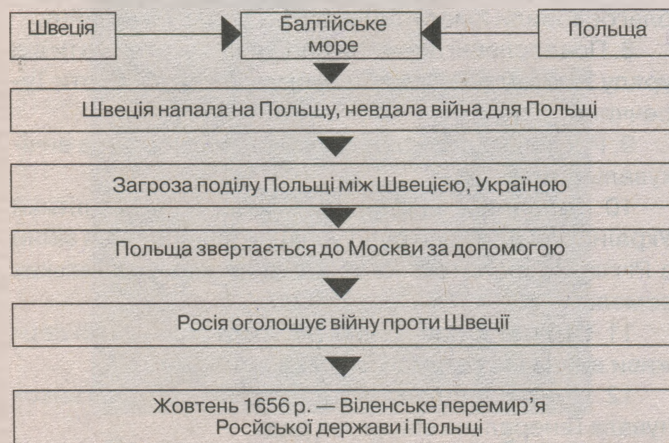
1. Віленське перемир'я 1656 р.
2. Дії українського війська в Польщі 1657 р.
3. Б. Хмельницький — полководець, політик і дипломат.

1. Віленське перемир'я 1656 р.

Стисла характеристика з використанням логічно-структурної схеми.

Суспільно-політична ситуація 1656—1657 рр. визначалася:

1. Припиненням воєнних дій Росії проти Польщі (квітень 1656 р.).
2. Розривом відносин між Росією та Швецією (травень 1656 р.).
3. Переговорами між Росією та Річчю Посполитою
4. Активною підготовкою Російської держави до війни зі Швецією.
5. Наростання протиріч між Б. Хмельницьким та російським урядом (щодо білоруських земель та включення до свого титулу володаря Волині та Поділля).
6. Активною дипломатичною діяльністю: обмінування посольствами зі шведським та польськими королями, кримським ханом, молдавським господарем і трансільванським князем.

Робота з документом: «Лист Богдана Хмельницького до князя Трансільванії Юрія Ракоці про дружбу» (22 березня 1656 р.).

Світліший князю Трансільванії, вельможний наш пане і друже. З того часу, як між нами склались щирі зносини, що ніколи не мали сумніву в постійності дружби вашої милості і бачили докази того і впевнились в тому, що хто нам дружбу свою обіцяв, той буде її підтримувати, щоб залишитися з нами в щирих і прихильних зносинах. Послів ми не вислали до вашої милості тому, що чекаємо, коли повернуться наші посланці, яких ми вислали до Запорожжя і в інші місця, а тому всі наші справи до їх повернення відклали, і як вони повернуться і ми вислухаємо їх про виконання ними доручення, зараз же вишлемо послів для важливих нарад... Вони запевнять вашу милість у нашій дружбі і прихильності. І наперед від щирого серця бажаємо вашій милості за волею божою довгих років здоров'я і запевняємо вашу милість в нашій дружбі.

Завдання учням:

Проаналізуйте документ та підготуйте відповіді на запитання:

Коли був укладений перший союзницький договір Б. Хмельницького з Трансільванією?

Які відносини склалися у Богдана Хмельницького з Юрієм Ракоці?

1. Віленське перемир'я 1656 р.

Сюжетна розповідь.

Переговори було призначено у м. Вільно, де зібралися представники польських та російських послів при посередництві австрійських.

Переговори розпочалися досить напружено, оскільки у Вільні було зосереджено близько 4 тис. російського війська, за допомогою якого царський уряд прагнув здійснити психологічний тиск на польських комісарів.

Переговори тривали протягом серпня — жовтня 1656 р., в ході яких відбулося 19 засідань, де основним складним і суперечливим питанням було територіальне розмежування та встановлення кордонів між Росією та Річчю Посполитою, а також можливість обрання московського царя польським королем. Російський посол М. Одоєвський так визначив умови договору: «...кордон має проходити, починаючи від Динабургу, по Друї та Двіні; від Двіні річкою Ушачою до верхів'їв тієї ж ріки, а потім — до Доксина; звідти до верхів'я Березини по Борисов, Свіслоч та р. Порич до Жичина; від Жичина по р. Порич до Прип'яті; по Прип'яті від Сабина по Дніпро. Далі Польща має віддати Малу Росію, Волинь і Поділля, по Буг, і не має торкатись України».

Обидві сторони не бажали поступатися Україною, а тому виникло питання про її розподіл між двома державами.

Козацькі послы не були допущені до переговорів у Вільні. Видатний український історик М. Грушевський, пояснюючи таку ситуацію зазначав: «коли б козацькі послы були допущені до нарад віленської комісії, се мабуть розсіяло багато з сих підозрін, і усунуло б той ґрунт, на яким

польської корони. Тепер, за умови спільних воєнних дій України й Трансільванії, можна було сподіватися на допомогу Швеції, яка, не маючи договірних відносин із гетьманським урядом, підтримувала б трансільванців.

Завдання учням:

Поясніть сутність Раднотської системи.

2. Дії українського війська в Польщі 1657 р.

Розповідь (супроводжується роботою з картою та використанням хронологічної таблиці):

Дата	Події
грудень 1656 р.	— початок наступу трансільванського князя Ракоці на Польщу; — участь корпусу козаків на чолі з київським полковником Антоном Ждановичем;
грудень 1656 — травень 1657 р.	— українсько-шведсько-трансільванське військо діяло успішно (здобуто Перемишль, Варшаву, Краків, Люблін);
12 липня 1657 р.	— капітуляція військ трансільванського князя; — відхід козаків від корпусу Ю. Ракоці.

Коли в грудні 1656 р. почався наступ трансільванського князя Ракоці на Польщу, Хмельницький надіслав йому на допомогу українські війська, очолені київським полковником Антоном Ждановичем. По первах українсько-шведсько-трансільванське військо діяло успішно: було здобуто Перемишль, Варшаву, Краків, Люблін тощо. Однак із середини травня його становище погіршилося. Невдачі раз по раз переслідували союзників. Через напад Данії на Швецію шведський король залишив Ракоці. Згодом розпочалися польсько-шведські мирні переговори, що завершилися Оливським миром 1660 р. Напруженими стали міжсоюзницькі стосунки. Тому, довідавшись про вторгнення польського війська до Трансільванії, Ракоці, незважаючи на те, що було взято Варшаву, розпочав переговори з поляками. А 21—22 липня 1657 р. , отримавши звістку про наближення татарської орди, яка могла б відрізати йому зворотний шлях, та остаточно втративши надії на успішне завершення боротьби проти Польщі, трансільванський князь капітулював. Козаки дізналися про наміри Ракоці напередодні капітуляції та, остерігаючись, що той видасть їх полякам, відійшли від нього. Ракоці наодинці з ордою і польськими військами не вистояв і мусив укласти тяжкий мир. Трансільванія визнала себе переможеною.

Таким чином, похід проти Польщі у 1656—1657 рр. при всіх його блискучих перемогах не привів до остаточної перемоги над Річчю Посполитою.

Завдання учням.

— Занотувати до конспекту хронологічну таблицю подій 1655—1657 рр.

Аналіз уривка з народної пісні: «Дума про Богдана Хмельницького».

Реферативне повідомлення учня:

«Дума про Богдана Хмельницького» записана в 1853 р. від кобзаря А. Шута. Вперше надрукована в зб. : Народные южнорусские песни. К., 1854, с. 395-399. Подається першодруком. Дума відома в трьох варіантах. У цілому вона історично достовірно розкриває негативне ставлення народу до тих представників козацької старшини, які після смерті Б. Хмельницького прагнули піти на зговір з панською Польщею.

«Тоді-то козаки стиха словами промовляли:

«Пане гетьмане Хмельницький,

Батьо Зинов наш чигиринський!

Не можем ми самі между собою, козаками,

гетьмана обібрати,

А жолаєм од вашої милості послухати».

От тоді ж то Хмельницький стиха слова промовляє:

«Ей, козаки, діти, друзі!

Прошу я вас, добре дбайте,

Єсть у мене Іван Луговський,

Котрий у мене дванадцять літ за джуру пробував,

Всі мої козацькі звичаї познав,

Буде между вами, козаками, гетьманувати,

Буде вам козацькі порядки давати».

Тоді-то козаки стиха словами промовляли:

«Пане гетьмане Хмельницький,

Батьо Зинов наш чигиринський!

Не хотим ми Івана Луговського:

Іван Луговський близько ляхів, мостивих панів, живе, —

Буде з ляхами, мостивими панями, накладати,

Буде нас, козаків, за нівицю мати!»

Тоді-то Хмельницький стиха словами промовляє:

«Ей, козаки, діти, друзі!

Коли ви не хочете Івана Луговського,

Єсть у мене Павел Тетеренко».

«Не хотим ми Павла Тетеренка!»

«Дак скажіте, — говорить, — кого ви жолаєте?»

«Ми, — кажуть, — жолаєм Євраха Хмельниченка».

«Ще ж, — каже, — мойму Євраху Хмельниченку

Тільки всього дванадцять літ од роду,

Ще він возрастом мал, розумом не дійшлий».

«Будем, — говорять, — попліч його дванадцять

персон саджати,

Будуть його добрими ділами наушати,

Буде между нами, козаками, гетьманувати,

Нам порядки давати».

От тоді-то козаки добре дбали,

Бунчук, булаву положили,

Єврася Хмельниченка на гетьманство настановили,

Тоді із різних пищаль погримали —

Хмельниченка гетьманом поздоровляли.

Завдання учням.

Підготуйте відповіді на запитання.

— Про які події йде мова в уривку?

— Кого гетьман хотів бачити своїм спадкоємцем?

— Чому козаки погодилися на кандидатуру гетьмана?

— Хто в результаті став новим гетьманом України?

3. Б. Хмельницький — полководець, політик і дипломат.

Сюжетна розповідь.

Смутні звістки з поля битв літа 1657 р. , а особли-

Первісне закріплення:

Запитання до учнів:

Чому оцінка особистості гетьмана Б. Хмельницького має бути неоднозначною?

Чому гетьмана Б. Хмельницького справедливо маємо вважати видатним українцем?

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ

Колективна робота.

Репродуктивна бесіда:

1) Якими були умови Віленського перемир'я?

2) Чому Хмельницький вважав укладення Віленського перемир'я порушенням Переяславської угоди 1654 р.?

3) У чому полягала зміна зовнішньополітичної орієнтації Хмельницького після Віленського перемир'я?

4) Які держави підписали Рандотський договір?

5) Як відбувався похід української армії до Польщі в 1657 р.?

6) Чому А. Жданович вирішив припинити похід на Польщу й повернутися додому?

7) Коли помер Б. Хмельницький і де його було поховано?

V. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ.

Узагальнююча розповідь.

Перебіг подій 1655—1657 рр. засвідчив всю складність внутрішньо-політичної та зовнішньо-політичної ситуації, в якій опинилась молода Українська козацька держава, та важливість мати нації лідера, спроможного стати вище своїх особистих інтересів, усвідомити суспільні прагнення та мати таланти полководця, політика і дипломата, щоб вирішувати історичні завдання своєї нації. Саме таким гетьманом, не дивлячись, що і у сучасників, і у майбутніх істориків щодо його діяльності мали місце неоднозначні оцінки, виявся Богдан Хмельницький. Такого лідера необхідно мати і сучасній Україні.

Його передчасна смерть стане тим «історичним Рубіконом», який відкриє нову сторінку нашої історії, з якою ми будемо знайомитися на наступних уроках.

VI. ПОДАЧА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ.

1. Опрацювати § 21 підручника.

Охарактеризувати гетьмана Б. Хмельницького як видатного діяча України за пам'яткою:

1) Історичні умови, у яких відбувається діяльність особистості.

2) Відомості про життєвий шлях (походження, найбільш важливі біографічні факти).

3) Інтелектуальні, моральні, вольові й інші якості особистості. Життєві принципи, ідеали, мотиви поведінки.

4) Задачі, що прагнув вирішити історичний діяч, і методи їхнього розв'язання.

5) Які варіанти розвитку подій реально існували в даний історичний період? При яких умовах міг здійснитись той чи

інший варіант?

6) Засоби дії, засоби і методи досягнення мети. Переваги і недоліки обраного шляху.

7) Інтереси якої соціальної групи прагнув вирішити історичний діяч?

8) Протиріччя в діяльності особистості.

9) Результати і значення діяльності історичної особистості для становища різноманітних груп людей, для економіки, політики, міжнародних відносин.

10) Ставлення учнів до історичного діяча.

2. Скласти кросворд по темі: «Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького 1648—1657 рр.».

3. Ви — козацький літописець: складіть слово похвали гетьману Богдану Хмельницькому на тему: «Батько Хмелю, твоя слава не вмре! Не загине!»

4. Проаналізуйте твір:

Стоїть в селі Суботів
На горі високий
Домовина України,
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоєї, Богдане!
Не так воно стало;
Москалики, що заздріли,
То все очухрали.
Могили вже розривають
Та грошей шукають,
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не находять!
Отак-то, Богдане!
Занапастив єси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така й дяка.
Церков-домовину
Нема кому полагодить!!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила!
Байстрюки Єкатерины
Сараною сіли.
Отак-то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже.
Кажуть, бачиш, що все то те
Таки й було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу
Та полякам... Може, й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Сторонні люди!
Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

21 жовтня 1845 р. (Кобзар, К., Держполітвидав, 1964, с. 246)

Висловіть Ваше ставлення до оцінки Богдана Хмельницького Тарасом Шевченком. Як, на Вашу думку, у чому її справедливості чи можливою односторонності?

